

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.3.19>

КУРИЛО В.І., ТАРАСЮК А.В.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗОН ВІЙСЬКОВИХ ОБ'ЄКТІВ

THE FUNCTIONAL PURPOSE OF ADMINISTRATIVE COERCION IN ENSURING THE LEGAL REGIME OF SPECIAL ZONES AROUND MILITARY FACILITIES

Вступ. У статті досліджено функціональне призначення адміністративного примусу в забезпеченні правового режиму спеціальних зон військових об'єктів. Обґрунтовано, що адміністративний примус у цій сфері не зводиться лише до притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності, а виступає комплексним правовим інструментом охорони земель, забезпечення спеціального режиму їх використання, захисту військових об'єктів та підтримання режимної стабільності територій, пов'язаних із функціонуванням сектору безпеки і оборони. З'ясовано, що його зміст розкривається через систему адміністративно-запобіжних, припинювальних, юрисдикційних, каральних і відновлювальних заходів, які застосовуються у межах спеціального адміністративно-правового режиму.

Мета. Метою статті є визначення функціонального призначення адміністративного примусу у забезпеченні правового режиму спеціальних зон військових об'єктів, з'ясування його основних функцій, системи заходів, кола уповноважених суб'єктів та особливостей реалізації в умовах воєнного стану, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного правового регулювання у цій сфері.

Матеріали і методи. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний, системно-структурний, функціональний, логіко-догматичний та порівняльно-правовий. Нормативну основу дослідження становлять законодавство України у сфері оборони, національної безпеки, земельних відносин, містобудування та геопросторових даних. Теоретичну основу становлять наукові праці, присвячені адміністративному примусу, адміністративній відповідальності, правовому режиму земель оборони, спеціальним режимам землекористування та адміністративно-правовій охороні земель.

Результати. Узагальнено наукові підходи до розуміння адміністративного примусу та обґрунтовано його розгляд у досліджуваній сфері як комплексу превентивних, припинювальних, юрисдикційних, каральних і відновлювальних заходів. Встановлено, що в межах спеціальних зон військових об'єктів адміністративний примус виконує охоронну, каральну, превентивну, припинювальну, юрисдикційну, відновлювальну та режимозабезпечувальну функції. Доведено, що саме режимозабезпечувальна функція відображає специфіку такого примусу, оскільки спрямована на підтримання сталого функціонування спеціального правового режиму відповідних територій. Визначено коло суб'єктів його застосування, зокрема військові частини, правоохоронні, контрольні, земельні, екологічні та містобудівні органи.

© КУРИЛО В.І. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права (Національний університет біоресурсів і природокористування України) <https://orcid.org/0000-0003-1268-801X>

© ТАРАСЮК А.В. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, провідний науковий співробітник (Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України) <https://orcid.org/0000-0002-3283-5323>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Доведено недостатню ефективність чинного механізму адміністративно-правової охорони таких земель через непослідовність нормативного регулювання, неуніфікованість підвідомчості, слабку міжвідомчу взаємодію та неповну кадастрово-геоінформаційну фіксацію режимних обмежень.

Перспективи. Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності при вдосконаленні законодавства щодо земель оборони, спеціальних зон військових об'єктів та адміністративного примусу, а також у практичній діяльності військових частин, органів військового управління, а також правоохоронних, контрольних, земельних, екологічних і містобудівних органів. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення цілісної моделі адміністративно-правового механізму застосування заходів примусу у межах спеціальних зон військових об'єктів, уніфікація процедур адміністративного реагування, уточнення підвідомчості адміністративних справ та забезпечення належної кадастрової і геоінформаційної фіксації режимних обмежень.

Ключові слова: адміністративний примус, правовий режим земель, землі оборони, зони із особливими умовами користування, спеціальні зони військових об'єктів, адміністративно-правова охорона, адміністративна відповідальність, відновлення земель.

Entry. The article examines the functional purpose of administrative coercion in ensuring the legal regime of special zones of military facilities. It is substantiated that administrative coercion in this sphere is not limited solely to bringing guilty persons to administrative liability, but acts as a comprehensive legal instrument for land protection, ensuring the special regime of land use, protecting military facilities, and maintaining the regime stability of territories connected with the functioning of the security and defence sector. It is established that its content is revealed through a system of administrative-preventive, suppressive, jurisdictional, punitive and restorative measures applied within a special administrative-law regime.

Purpose. The purpose of the article is to determine the functional purpose of administrative coercion in ensuring the legal regime of special zones of military facilities, to clarify its main functions, system of measures, range of authorised subjects and specific features of implementation under martial law, as well as to formulate proposals for improving current legal regulation in this sphere.

Materials and Methods. The methodological basis of the study consists of general scientific and special legal methods, in particular the formal-legal, systemic-structural, functional, logical-dogmatic and comparative-legal methods. The normative basis of the study is Ukrainian legislation in the fields of defence, national security, land relations, urban planning and geospatial data. The theoretical basis consists of scholarly works devoted to administrative coercion, administrative liability, the legal regime of defence lands, special land-use regimes and administrative-law protection of land.

Results. Scientific approaches to understanding administrative coercion are generalised, and its consideration in the studied sphere as a complex of preventive, suppressive, jurisdictional, punitive and restorative measures is substantiated. It is established that within special zones of military facilities administrative coercion performs protective, punitive, preventive, suppressive, jurisdictional, restorative and regime-supporting functions. It is proved that the regime-supporting function reflects the specificity of such coercion, since it is aimed at maintaining the stable functioning of the special legal regime of the relevant territories. The range of subjects authorised to apply administrative coercion is identified, including military units, law enforcement, control, land, environmental and urban planning authorities. The insufficient effectiveness of the current mechanism of administrative-law protection of such lands is proved, due to inconsistent legal regulation, non-unified jurisdiction, weak interagency cooperation and incomplete cadastral and geoinformation recording of regime restrictions.

Prospects. The results of the study may be used in law-making activities aimed at improving legislation on defence lands, special zones of military facilities and administrative coercion, as well as in the practical activities of military units, military command bodies, law enforcement, control, land, environmental and urban

planning authorities. A promising direction for further research is the development of a comprehensive model of the administrative-law mechanism for applying coercive measures within special zones of military facilities, the unification of administrative response procedures, the clarification of jurisdiction in administrative offence cases, and the provision of proper cadastral and geoinformation recording of regime restrictions.

Key words: *administrative coercion, legal regime of land, defence lands, zones with special land-use conditions, special zones around military facilities, administrative-law protection, administrative liability, land restoration.*

Постановка проблеми. Забезпечення належного правового режиму спеціальних зон військових об'єктів є складовою державної політики у сфері оборони, національної безпеки, охорони земель та публічного порядку. Землі оборони та суміжні до них території, на яких встановлюються зони з особливими умовами користування, виконують важливу функцію просторового, інженерного, екологічного та безпекового забезпечення військових об'єктів. Водночас ефективність цього режиму залежить не лише від законодавчого закріплення обмежень і заборон, а й від наявності реального адміністративно-правового механізму їх забезпечення. Саме адміністративний примус виступає одним із ключових елементів такого механізму. Функціональне призначення адміністративного примусу в досліджуваній сфері не зводиться лише до притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. Його зміст розкривається через здійснення системи владно-правових заходів, спрямованих на запобігання порушенням режиму використання земель, своєчасне припинення протиправної поведінки, відновлення порушеного фактичного та правового стану земель, захист військових об'єктів від диверсійних, терористичних, екологічних, містобудівних та інших загроз, а також підтримання режимної стабільності територій, пов'язаних із функціонуванням сектору безпеки і оборони. Саме тому з'ясування функціонального призначення адміністративного примусу у забезпеченні правового режиму спеціальних зон військових об'єктів має не лише теоретичне, а й виразне прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній адміністративно-правовій науці окремі аспекти досліджуваної проблематики вже отримали висвітлення. Так, І. Коропатнік, В. Карелін та О. Бериславська дослідили адміністративно-правові процедури встановлення спеціальних зон у сфері функціонування військових об'єктів, акцентувавши увагу на їх значенні для належного режиму використання земель оборони [19]. О. Присяжнюк розкрив особливості застосування правоохоронними органами заходів адміністративного примусу у період воєнного стану та обґрунтував їх поділ на адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення і заходи адміністративного стягнення [20]. У праці Т. Корнякової досліджено правові підстави та межі адміністративного примусу в умовах воєнного стану [21]. Отже, сучасні наукові публікації істотно розширюють розуміння ролі адміністративно-правових засобів у сфері охорони військових об'єктів, однак переважно зосереджуються на окремих аспектах цієї проблематики, зокрема адміністративно-правових процедурах встановлення спеціальних зон, особливостях застосування примусу в умовах воєнного стану, принципах діяльності спеціальних суб'єктів, у питаннях земельного контролю, режимних обмежень, екологічної безпеки чи адміністративної відповідальності. Водночас функціональне призначення адміністративного примусу саме у механізмі забезпечення правового режиму спеціальних зон військових об'єктів ще не стало предметом самостійного комплексного наукового аналізу, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу функціонального призначення адміністративного примусу в забезпеченні правового режиму спеціальних зон військових об'єктів, визначення його системи, кола уповноважених суб'єктів та основних форм реалізації, а також обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення чинної моделі правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу.

1. Поняття адміністративного примусу у сфері забезпечення правового режиму спеціальних зон військових об'єктів.

У науковій літературі адміністративний примус традиційно розглядається як одна з базових категорій адміністративного права. У працях Ю. Битяка та В. Сьоміної [1, с. 251–252], В. Галунька та О. Правоторової [2, с. 264], Т. Коломoeць [3, с. 137] та інших учених він визначається як різновид державно-правового примусу, що реалізується уповноваженими суб'єктами у формі фізичного, психологічного, організаційного чи майнового впливу на осіб із метою забезпечення виконання покладених на них обов'язків, запобігання правопорушенням, їх припинення та

притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. У класичній доктрині адміністративного права заходи адміністративного примусу поділяються на адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення та адміністративні стягнення. Водночас з огляду на специфіку земельних відносин і необхідність поновлення порушеного правового стану обґрунтованим видається виокремлення також відновлювальних заходів як самостійного функціонального елементу адміністративного примусу.

У загальнотеоретичному розумінні адміністративний примус є владним інструментом впливу, що застосовується уповноваженими органами публічної адміністрації або іншими суб'єктами, наділеними відповідною компетенцією, до осіб, які не перебувають у їх службовому підпорядкуванні. У сфері охорони земель і забезпечення спеціального режиму військових об'єктів адміністративний примус слід розуміти як передбачену законом систему владно-правових заходів, що застосовуються уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації для запобігання порушенням режиму використання земель, припинення протиправної поведінки, притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності та відновлення порушеного правового й фактичного стану земельних ресурсів. У цьому контексті адміністративний примус не є ізольованим явищем. Йому передують регулятивна діяльність держави, нормативне встановлення спеціальних режимів землекористування, кадастрова та містобудівна фіксація обмежень землекористування, контрольні заходи, моніторинг, дозвільні процедури та інформаційно-превентивна робота. Саме тому адміністративний примус слід розглядати як завершальний, але не єдиний елемент механізму адміністративно-правової охорони земель у межах спеціальних зон.

Важливою особливістю адміністративного примусу у досліджуваній сфері є його підвищена функціональна насиченість. Якщо в загальному адміністративно-деліктному механізмі примус часто асоціюється передусім із санкцією за вчинене правопорушення, то у межах спеціальних зон військових об'єктів він покликаний забезпечувати режим функціонування території ще до виникнення правопорушення, негайно нейтралізовувати небезпечні дії, формувати доказову базу для подальшого провадження та забезпечувати відновлення порушеного стану. Тому його зміст у цій сфері є значно ширшим, ніж традиційне каральне розуміння.

2. Нормативні засади застосування адміністративного примусу у межах спеціальних зон військових об'єктів.

Нормативна база застосування адміністративного примусу у сфері охорони та захисту спеціальних зон військових об'єктів має міждгалузевий характер. Її основу становлять Конституція України, Земельний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, (далі – КУпАП), а також спеціальні та суміжні закони України у сфері використання земель оборони, охорони державного кордону, діяльності військових формувань і правоохоронних органів, державного контролю за використанням та охороною земель, містобудування, адміністративної процедури та правового режиму воєнного стану.

Особливе місце в системі нормативного регулювання адміністративного примусу посідає КУпАП, який визначає загальні засади адміністративної відповідальності, заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, компетенцію органів адміністративної юрисдикції, строки притягнення до відповідальності, правила підвідомчості, порядок оскарження та виконання постанов або прийнятих рішень [4]. Однак адміністративний примус у межах спеціальних зон військових об'єктів не може бути виведений виключно з норм КУпАП. Його зміст формують також численні спеціальні норми земельного, екологічного, містобудівного, оборонного та безпекового законодавства, що встановлюють обов'язкові режими, порядок фіксації обмежень, компетенцію органів контролю та охорони, а також процедурні механізми реагування на правопорушення. До прикладу, земельно-режимний компонент адміністративного примусу безпосередньо випливає зі статті 115 Земельного кодексу України, відповідно до якої зони особливого режиму використання земель створюються навколо військових об'єктів для забезпечення їх функціонування, збереження озброєння, військової техніки та іншого військового майна, охорони державного кордону України, а також захисту населення, господарських об'єктів і довкілля від впливу аварійних ситуацій, стихійних лих і пожеж [5]. Зазначене положення конкретизується статтею 3 Закону України «Про використання земель оборони», яка передбачає встановлення уздовж державного кордону України, навколо військових та інших оборонних об'єктів зон з особливим режимом використання земель [6]. Водночас норми, що визначають контрольні та поліцейські механізми забезпечення такого режиму, закріплені, зокрема, у статті 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», відповідно до якої державні інспектори мають право безперешкодно обстежувати земельні ділянки та перевіряти

документи щодо їх використання та охорони [7], а також у статті 31 Закону України «Про Національну поліцію», яка передбачає систему превентивних поліцейських заходів, зокрема перевірку документів особи, поверхневу перевірку і огляд, зупинення транспортного засобу, вимогу залишити місце, обмеження доступу до визначеної території та обмеження пересування особи чи транспортного засобу [8]. В умовах воєнного стану відповідні повноваження підсилюються статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка допускає запровадження перевірки документів, огляду речей і транспортних засобів, заборони масових заходів та обмеження вибору місця перебування чи пересування осіб на відповідній території [9]. Отже, компетенція суб'єктів адміністративного примусу у межах спеціальних зон військових об'єктів формується не одним нормативним актом, а системою взаємопов'язаних норм адміністративного, земельного, екологічного, оборонного, поліцейського та безпекового законодавства.

3. Суб'єкти адміністративного примусу у сфері охорони спеціальних зон військових об'єктів.

Специфіка правового режиму земель у межах спеціальних зон військових об'єктів зумовлює формування функціонально диференційованої системи суб'єктів, уповноважених на застосування заходів адміністративного примусу. До неї належать органи військового управління і військові частини, правоохоронні органи, військові формування з правоохоронними функціями, а також органи державного контролю у сферах земельних відносин, охорони довкілля, містобудування, пожежної та техногенної безпеки. Відповідно, адміністративний примус у межах таких зон реалізується не одним універсальним суб'єктом, а сукупністю взаємопов'язаних органів, компетенція яких визначається характером правопорушення та об'єктом охорони.

Нормативна основа участі цих суб'єктів має диференційований характер і визначається видом правопорушення, що вчиняється у межах спеціальних зон військових об'єктів. У разі земельних правопорушень визначальне значення мають статті 5 і 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», які відносять здійснення державного контролю, зокрема, до повноважень Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, та наділяють державних інспекторів правом обстежувати земельні ділянки, перевіряти документи і видавати обов'язкові до виконання приписи [7]. У разі екологічних і техногенно-пожежних правопорушень застосовуються, зокрема, положення статті 202 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», яка визначає повноваження Державної екологічної інспекції України як центрального органу виконавчої влади, уповноваженого реалізовувати державну політику у сфері державного нагляду (контролю) за додержанням вимог природоохоронного законодавства [10], а також статей 65–66 Кодексу цивільного захисту України, що закріплюють державний нагляд у сфері пожежної та техногенної безпеки та способи його здійснення [11]. Натомість у разі режимних правопорушень пріоритетну роль відіграють правоохоронні та військові формування сектору безпеки і оборони: відповідно до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», поліція вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку та припинення правопорушень [8]; стаття 2 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» визначає завдання цього спеціального правоохоронного формування щодо забезпечення правопорядку і військової дисципліни та охорони майна Збройних Сил України [12]; стаття 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» покладає на неї обов'язок припиняти спроби незаконної зміни проходження лінії державного кордону України [13]; стаття 2 Закону України «Про Службу безпеки України» закріплює завдання щодо захисту державного суверенітету і територіальної цілісності [14]; стаття 2 Закону України «Про Національну гвардію України» – щодо захисту конституційного ладу, громадської безпеки та важливих державних об'єктів [15]. Отже, адміністративний примус у межах спеціальних зон військових об'єктів є комплексним механізмом адміністративно-правового реагування, побудованим на поєднанні контрольних, природоохоронних, правоохоронних і військово-режимних повноважень.

4. Функціональне призначення адміністративного примусу щодо забезпечення земель у межах спеціальних зон військових об'єктів.

Функціональне призначення адміністративного примусу у сфері охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів полягає у забезпеченні належного функціонування спеціального правового режиму таких територій через реалізацію взаємопов'язаних превентивної, припинювальної, юрисдикційної, відновлювальної та охоронної функцій. Їх сукупна дія спрямована на запобігання правопорушенням, своєчасне припинення протиправної поведінки, притягнення винних осіб до відповідальності та відновлення порушеного стану земель.

По-перше, адміністративний примус виконує превентивну функцію. Її зміст полягає у запобіганні порушенням режиму використання земель, своєчасному виявленні потенційних ризиків, забезпеченні правової визначеності встановлених обмежень і заборон, а також у недопущенні шкідливих наслідків для військових об'єктів, суміжних земельних ділянок, населення та довкілля. Нормативною основою реалізації цієї функції є, зокрема, стаття 6 КУпАП [4], стаття 115 Земельного кодексу України [5], стаття 3 Закону України «Про використання земель оборони» [6], стаття 31 Закону України «Про Національну поліцію» [8], а в умовах воєнного стану – також стаття 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [9].

По-друге, адміністративний примус має припинювальну функцію, яка полягає у негайному припиненні вже розпочатого або триваючого правопорушення, усуненні безпосередньої загрози та локалізації негативних наслідків. У межах спеціальних зон військових об'єктів ця функція реалізується шляхом пред'явлення вимоги припинити протиправні дії, обмеження доступу до території, зупинення транспортного засобу, проведення поверхневої перевірки, огляду речей, адміністративного затримання, вилучення заборонених предметів, припинення будівельних, земельних, лісгосподарських чи бурових робіт, а також застосування інших передбачених законом примусових заходів. Її правову основу становлять, зокрема, стаття 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [7], статті 23, 31 Закону України «Про Національну поліцію» [8], статті 260–265 КУпАП [4], а також стаття 2 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [12].

По-третє, адміністративний примус реалізує каральну функцію, що виявляється у застосуванні адміністративних стягнень за вчинення земельних, екологічних, містобудівних, режимних, прикордонних, пожежно-безпечових та інших правопорушень. Нормативне підґрунтя цієї функції становлять статті 9, 23, 24, 33–38, 213–221, 245, 255, 283–289, 307–308 КУпАП [4], які визначають поняття адміністративного правопорушення, мету та види адміністративних стягнень, загальні правила їх накладення, систему органів адміністративної юрисдикції, завдання провадження, перелік уповноважених осіб, порядок ухвалення, оскарження та виконання постанов. У межах спеціальних зон військових об'єктів можуть вчинятися охоронно-режимні, земельні, містобудівні, екологічні та пожежно-безпечові адміністративні правопорушення. До охоронно-режимних належать, зокрема, діяння, передбачені статтями 111, 173, 173¹, 174, 185, 185¹⁰, 195⁵, 202, 204¹, 204² КУпАП, а їх вчинення зумовлює застосування заходів адміністративного припинення, встановлених статтями 260–265 КУпАП. Земельні, містобудівні, екологічні та пожежно-безпечові проступки охоплюються, зокрема, статтями 52, 53, 53¹, 55, 56, 96, 96¹, 58¹, 77, 77¹, 80–83, 188⁵ КУпАП [4]. У цій площині адміністративний примус поєднує індивідуальну та загальну превенцію: адміністративне стягнення впливає на конкретного правопорушника та водночас має стримувальне значення для інших осіб, які можуть порушити режим використання земель у межах спеціальних зон військових об'єктів.

По-четверте, адміністративний примус виконує відновлювальну функцію, яка має особливе значення для охорони земель. Її зміст полягає у відновленні порушеного фактичного та правового стану порушеної території, зокрема у рекультивації порушених земель, усуненні забруднення, демонтажі самочинних об'єктів будівництва, відновленні меж спеціальних зон військових об'єктів і межових знаків, актуалізації відомостей у Державному земельному кадастрі, геопросторових і містобудівних системах, а також у відшкодуванні заподіяної шкоди. Правову основу цієї функції становлять, зокрема, стаття 166 Земельного кодексу України [5], статті 68–69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10], стаття 54 Закону України «Про землеустрій» [16], статті 16, 22, 1166 Цивільного кодексу України [17] та положення Закону України «Про виконавче провадження».

Окремо слід відзначити режимозабезпечувальну функцію адміністративного примусу, яка інтегрує зазначені вище функції та найбільш повно відображає його місце в механізмі охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів. Її сутність полягає не лише в реагуванні на правопорушення, а й у забезпеченні повсякденного функціонування спеціального режиму військового об'єкта, що охоплює охоронні, містобудівні, санітарні, екологічні та інші правові режими.

5. Адміністративно-правовий механізм застосування заходів примусу у межах спеціальних зон військових об'єктів.

Наведений вище матеріал дає підстави стверджувати, що адміністративно-правовий механізм застосування заходів примусу в межах спеціальних зон військових об'єктів є послідовною системою владно-процесуальних дій уповноважених суб'єктів публічної адміністрації,

спрямованих на виявлення правопорушення, його припинення, належну фіксацію фактичних обставин, визначення компетентного суб'єкта, уповноваженого розглядати справу і застосовувати відповідні заходи адміністративного примусу, ухвалення правозастосовного рішення та забезпечення його виконання. Специфіка цього механізму зумовлена складним суб'єктним складом, різноманітністю правопорушень, що можуть вчинятися в межах таких зон, а також поєднанням матеріальних норм земельного, екологічного, містобудівного, оборонного та безпекового законодавства. Його процесуальну основу становлять, зокрема, статті 245, 251, 254, 255, 260–265, 213–221, 283–289, 307, 308 КУпАП [4]. Початковою стадією зазначеного механізму є виявлення ознак правопорушення та здійснення первинної адміністративно-правової реакції. На цьому етапі визначального значення набувають повноваження суб'єктів, які безпосередньо забезпечують охорону, нагляд або контроль у межах відповідної території. До таких суб'єктів належать, зокрема, вартова служба (чергова зміна) військових підрозділів, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, Національна поліція, Державна прикордонна служба України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна екологічна інспекція України, Державна інспекція архітектури та містобудування України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, а також органи військового управління і військові частини. Саме на цій стадії, залежно від компетенції відповідного суб'єкта, можуть здійснюватися перевірка документів, огляд території, фіксація факту порушення спеціального режиму, встановлення особи правопорушника та попередня юридична кваліфікація діяння. Нормативну основу реалізації таких повноважень становлять, зокрема, стаття 31 Закону України «Про Національну поліцію» [8], стаття 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [7], стаття 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [13], стаття 2 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [12], статті 197–202 Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України [18], а також численні положення інших нормативних актів.

Наступною стадією є застосування заходів адміністративного припинення та заходів забезпечення провадження. Якщо правопорушення триває або створює безпосередню загрозу для військового об'єкта, суміжних земельних ділянок, довкілля чи безпеки інших осіб, уповноважені суб'єкти вживають невідкладних заходів для його припинення. У процесуальному аспекті відповідні дії ґрунтуються насамперед на статтях 260–265 КУпАП, які передбачають адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів та інші заходи забезпечення провадження [4]. Поряд із цим застосовуються спеціальні приписи відповідного галузевого законодавства, зокрема щодо зупинення робіт, усунення порушень або обмеження доступу до певної території. На цій стадії забезпечуються припинення протиправної поведінки, локалізація її наслідків і формування належної доказової основи для подальшого розгляду справи.

Подальший етап охоплює документування правопорушення, процесуальне оформлення матеріалів справи, визначення підвідомчості та розгляд справи. Відповідно до статей 245, 251, 254, 255, 213–221 КУпАП на цій стадії збираються докази, складається протокол про адміністративне правопорушення, встановлюється компетентна посадова особа та визначається орган, уповноважений розглядати справу [4]. Для меж спеціальних зон військових об'єктів це має важливе значення, оскільки земельні, екологічні, містобудівні, прикордонні та режимно-охоронні порушення можуть підпадати під юрисдикцію різних органів.

Завершальними стадіями реалізації адміністративно-правового механізму застосування заходів примусу є ухвалення постанови у справі про адміністративне правопорушення, її оскарження та виконання, що регламентуються статтями 283–289, 307, 308 КУпАП [4]. Отже, у зазначеній сфері цей механізм охоплює повний правозастосовний цикл – від виявлення та фіксації правопорушення до ухвалення індивідуального правозастосовного акта, перевірки його законності в порядку оскарження та фактичного виконання прийнятого рішення.

У теоретико-правовому вимірі ключовою проблемою досліджуваного механізму є відсутність цілісної спеціальної концепції адміністративно-правової охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів. Чинне правове регулювання має розосереджений і міжгалузевий характер, оскільки відповідні приписи містяться в нормах різної галузевої належності. Унаслідок цього адміністративний примус у зазначеній сфері нерідко розглядається не як самостійний комплексний правовий інститут, а як сукупність окремих заходів реагування на порушення земельного, екологічного, оборонного чи безпекового законодавства. Додатковою теоретичною проблемою є недостатня визначеність співвідношення загальних положень КУпАП зі спеціальними нормами земельного, оборонного та безпекового законодавства, що ускладнює формування

єдиного підходу до кваліфікації відповідних правопорушень, визначення компетентного суб'єкта та належного процесуального оформлення матеріалів справи.

У практичному вимірі ефективність наявного адміністративно-правового механізму застосування заходів примусу в досліджуваній сфері знижується через відсутність уніфікованого підходу до визначення підвідомчості адміністративних справ, обмеженість кола посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення, недостатню процедуру узгодженості між органами військового управління, правоохоронними та контрольними органами, а також неповну інтеграцію режимних обмежень до Державного земельного кадастру, національної інфраструктури геопросторових даних і містобудівної документації. Наслідком цього є ускладнення доказування факту порушення спеціального режиму, виникнення ризиків помилкового визначення компетентного органу та зниження оперативності адміністративного реагування. З огляду на це першочерговими напрямками вдосконалення мають бути систематизація нормативної основи адміністративно-правової охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів, уніфікація підвідомчості адміністративних справ і процесуальних алгоритмів реагування, розширення кола посадових осіб, уповноважених на складання протоколів, удосконалення міжвідомчої взаємодії, а також забезпечення повної кадастрової та геоінформаційної фіксації меж і режимних обмежень таких зон.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що адміністративний примус є необхідним елементом адміністративно-правового механізму охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів. Його функціональне призначення не зводиться лише до адміністративної відповідальності, а охоплює запобігання порушенням режиму використання земель, припинення протиправних або потенційно небезпечних дій, притягнення винних осіб до відповідальності, відновлення порушеного фактичного й правового стану території та забезпечення повсякденного функціонування спеціального режиму відповідних зон.

У сфері охорони земель та забезпечення спеціального режиму військових об'єктів адміністративний примус набуває практичного вираження як комплекс взаємопов'язаних правових заходів превентивного, припинювального, юрисдикційного, карального та відновлювального характеру. Їх реалізація забезпечується широким колом уповноважених суб'єктів, зокрема військовими частинами, військовими правоохоронними формуваннями, іншими правоохоронними, контрольними, екологічними, земельними та містобудівними органами. Це зумовлює складний, міжгалузевий і міжвідомчий характер відповідного адміністративно-правового механізму.

Встановлено, що визначальною особливістю адміністративного примусу у сфері охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів є його режимозабезпечувальна функція. Вона відмежовує адміністративний примус у зазначеній сфері від загального адміністративно-деліктного механізму, оскільки спрямована не лише на реагування на вже вчинені правопорушення, а й на підтримання реального, безперервного та сталого функціонування спеціального правового режиму відповідної території.

Доведено, що чинний адміністративно-правовий механізм загалом формує базові правові передумови для охорони земель у межах спеціальних зон військових об'єктів, однак не забезпечує належного рівня його ефективності. Це зумовлено недостатньою системністю нормативно-правового регулювання, відсутністю уніфікованих правил визначення підвідомчості адміністративних справ, недостатньою узгодженістю міжвідомчої взаємодії, а також неповнотою кадастрової, містобудівної та геоінформаційної фіксації просторових меж спеціальних зон військових об'єктів із встановлених у їх межах режимних обмежень. Удосконалення зазначеного механізму має здійснюватися шляхом систематизації нормативної основи адміністративно-правової охорони відповідних земель, уточнення компетенції уповноважених суб'єктів, уніфікації процедур адміністративного реагування на порушення спеціального режиму, посилення міжвідомчої взаємодії, а також забезпечення повної кадастрової, містобудівної та геоінформаційної фіксації меж спеціальних зон військових об'єктів і пов'язаних із ними режимних обмежень.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України : підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), І.М. Балакаєва, І.В. Бойко та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка. Харків : Право, 2020. 392 с.
2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Вид. 4-те. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
3. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. К. : Істина, 2010. 480 с.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.84 №8074-10. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 08.04.2026).
5. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 08.04.2026).
6. Про використання земель оборони : Закон України від 27.11.2003 № 1345-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 14. Ст. 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1345-15> (дата звернення: 08.04.2026).
7. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 № 963-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 39. Ст. 350. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/963-15> (дата звернення: 08.04.2026).
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 08.04.2026).
9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 08.04.2026).
10. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.91. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12> (дата звернення: 08.04.2026).
11. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 34-35. Ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5403-17> (дата звернення: 08.04.2026).
12. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 32. Ст. 225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3099-14> (дата звернення: 08.04.2026).
13. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 27. Ст. 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/661-15> (дата звернення: 08.04.2026).
14. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.92. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 27. Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-12> (дата звернення: 08.04.2026).
15. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 17. Ст. 594. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/876-18> (дата звернення: 08.04.2026).
16. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 № 858-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 36. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/858-15> (дата звернення: 08.04.2026).
17. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 08.04.2026).
18. Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 550-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 22-23. Ст. 196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/550-14> (дата звернення: 08.04.2026).
19. Коротатнік І.М., Карелін В.В., Бериславська О.М. Адміністративно-правові процедури встановлення спеціальних зон у сфері функціонування військових об'єктів. *Журнал східноєвропейського права*. 2026. № 144. С. 59–68. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/03/koropatnik_karelin_beryslavska_144.pdf (дата звернення: 08.04.2026).
20. Присяжнюк О.А. Деякі особливості застосування правоохоронними органами України заходів адміністративного примусу у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. Випуск 86: частина 4. С. 46–51. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320870/311439> (дата звернення: 08.04.2026).
21. Корнякова Т.В. Адміністративний примус в умовах воєнного стану: правові підстави та межі. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025 р. № 4 (90). С. 83–87. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2025/15.pdf (дата звернення: 08.04.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.06.2026